Мілан КУНДЕРА

ВТРАЧЕНІ ЛИСТИ

1.

За моїми підрахунками щосекунди в світі охрещуються два-три вигадані персонажі. Тому завжди, коли мені доводиться поповнювати неозорий натовп Іванів Християтелів, я впадаю у розпач. Та що поробиш, треба ж своїх героїв якось називати. Цього разу я хочу наголосити, що моя героїня належить мені й більше нікому (вона для мене важливіша від усіх), а тому даю їй ім'я, яке ніколи не носила жодна жінка: Таміна. Уявляю її гарною, високою. Їй десь біля тридцяти, родом з Праги.

Подумки бачу, як вона йде вулицею провінційного міста в Західній Європі. Так, так, ви не помилились: Прагу, що далеко звідси, я називаю, тоді як містечко, в якому відбуваються події мого оповідання, залишаю анонімним. Це суперечить правилам перспективи, та вам не залишається нічого іншого, як змиритись.

Таміна працює офіціанткою у маленькій винарні, що належить одному подружжю. Прибуток від закладу був таким незначним, що господар мусив знайти собі якусь роботу, а звільнене місце довірив їй. Різниця між мізерною платнею власника на новому місці й ще мізернішою платнею Таміни складала їхній скромний зиск.

Таміна подає каву й кальвадос нечисленним відвідувачам (винарня була зазвичай напівпорожня), а потім знову йде за стойку. На стільці біля бару майже завжди сидить хтось, кому хочеться з нею поговорити. Усі її люблять. Бо вона вміє слухати людей.

Та чи слухає їх навправді? Чи лише так уважно мовчки дивиться? Не знаю, зрештою, це не так уже й суттєво. Важливо, що вона їх не

перебиває. Знаєте, як буває, коли розмовляють двоє людей. Один щось каже, а інший його раптом переб'є: "Так само, як я, я..." й розповідає про себе, поки тому першому знову не вдасться сказати: "Так само, як я, я...".

Речення "Так само, як я, я..." є нібито мостиком, щоб продовжувати думку іншого, та це омана: насправді воно є брутальною обороною проти брутального ґвалту, намаганням вивільнити з рабства власне вухо, щоб нападом поневолити вухо противника. Адже усе життя людини між собі подібними є лише боротьбою за чуже вухо. Таємниця успіху Таміни полягає в тому, що вона не прагне розповідати про себе. Окупантів свого вуха сприймає без опору й ніколи не каже: "Так само, як я, я...".

2.

Бібі на десять років молодша від Таміни. Скоро рік, як вона щодня розповідає Таміні про себе. Недавно сказала (власне, з цього моменту все й почалося), що влітку збирається зі своїм чоловіком до Праги..

В ту мить Таміна немовби пробудилась зі сну, що тривав кілька років. Бібі хоче ще щось сказати, але, всупереч своїй звичці, Таміна перебиває її: "Бібі, чи не могли б ви, як поїдете до Праги, зайти до мого батька й привезти мені одну дрібничку? Справді, дрібничку! Маленький пакуночок".

"Для тебе що завгодно", — люб'язно відповіла Бібі.

"Була б тобі до смерті вдячна", — сказала Таміна.

"Можеш на мене покластися", — мовила Бібі, й жінки ще трохи говорили про Прагу: щоки Таміни пашіли.

Потім Бібі сказала: "Я хочу написати книжку".

Таміна думала про свій пакуночок в Чехії, та зрозуміла, що мусить підтримувати дружбу з Бібі. А тому негайно запропонувала своє вухо: "Книжку? Про що?"

Однорічна донечка Бібі підняла шум, вовтузячись біля бару під стільчиком, на якому сиділа її мама.

"Тихо, — сказала Бібі, спрямувавши свій голос вниз, а потім замислено видихнула разом з димом, — про те, як я бачу світ".

Дитина пищала все пронизливіше, а Таміна запитала: "Ти змогла б написати книжку?"

"Чому ні, — сказала Бібі й знову замислилась, — само собою, мушу довідатись, як, власне, пишуться книжки. Не знаєш випадково Банаку?"

"Хто то такий?" — запитала Таміна.

"Письменник, — відповіла Бібі,— живе тут. Треба з ним познайомитись".

"Що він написав?"

"Не знаю, — сказала Бібі й замислено додала, — треба, мабуть, прочитати якусь його річ".

3.

У слухавці мав би залунати вигук радісного здивування, а натомість прозвучало холодне: "Що це ти раптом згадала?"

"Ти ж знаєш, у мене проблеми з грошима. Телефон дорогий", — виправдовувалася Таміна.

"Могла б написати! Поштова марка не така вже й дорога! Вже й не пам'ятаю, коли отримувала від тебе листа."

Таміна подумала, що розмова зі свекрухою починається погано, тому взялася випитувати, як їй ведеться, що робить, аж врешті відважилась: "Хочу тебе дещо попросити. Коли ми від'їжджали, ми залишили у тебе такий пакуночок."

""Пакуночок?" Так. Ви з Петром замкнули його у письмовому столі Петрового батька. Пригадуєш, Петр завжди мав там свою шухляду. Ключ він віддав тобі."

"Про ніякий ключик нічого не знаю".

"Мамо! Він мусить бути в тебе! Петр його тобі точно давав! Я сама бачила."

"Нічого ви мені не давали."

"Минуло вже багато років, ти могла забути. Я лише хочу, щоб ти подивилася, чи є у тебе той ключик. Ти його неодмінно знайдеш."

"А що мені з ним робити?"

"Лише подивися, чи той пакуночок в порядку на своєму місці."

"Чому його мало б там не бути? Ви його туди клали?"

"Клали."

"Тоді для чого відкривати ту шухляду? Гадаєте, що я щось зробила з вашими нотатниками?"

Таміна розхвилювалась: звідки свекруха знає, що там нотатники? Адже вони були загорнуті, пакуночок був старанно заклеєний. Та вона нічим не виявила свого здивування:

"Я нічого такого не кажу. Хочу лише, щоб ти глянула, чи там усе в порядку. Потім скажу тобі, що робити далі."

"Можеш пояснити мені, про що йдеться?"

"Мамо, я не маю часу довго розмовляти. Це дорого!"

Свекруха розплакалась: "Не дзвони мені, якщо це так дорого."

"Мамо, не плач," — сказала Таміна. Цей плач вона знала напам'ять. Свекруха плакала завжди, коли хотіла їх до чогось змусити. Впливала своїм плачем, і не було нічого аґресивнішого, ніж її сльози.

Зі слухавки лунали схлипування, і Таміна сказала: "До побачення, мамо, я ще зателефоную."

Свекруха плакала, а Таміна не могла наважитись покласти слухавку перш, ніж почує слова прощання. Та плач не припинявся, а кожна сльоза коштувала багато грошей.

Таміна повісила слухавку.

"Пані Таміно, — показуючи на годинника, з незадоволенням у голосі сказала власниця винарні, — ви телефонували дуже довго." Потім вона порахувала, скільки коштувала розмова з Чехією, Таміна злякалась тієї великої суми. Вона мусила рахувати кожну копійку, щоб вистачило до наступної платні. Та заплатила, не повівши й бровою.

4.

Таміна зі своїм чоловіком покинули Чехію нелеґально. Вони приєдналися до туристичної групи, яка під патронатом державного туристичного бюро вирушала на море до Юґославії. Прибувши туди, вони покинули групу й подалися через Австрію на Захід.

Щоб не привертати уваги в туристичній групі, вони взяли з собою лише по одній великій валізі. Величенький пакунок, в якому була їхня кореспонденція та нотатники Таміни, в останню мить вирішили не брати. Якби поліцейський окупованої Чехії відкрив їхній баґаж при митному контролі, одразу би викликало підозру те, що, їдучи до моря на чотирнадцять днів, вони везуть із собою весь архів свого інтимного життя. А оскільки вони знали, що їхнє помешкання буде конфісковане державою, то не хотіли залишати в ньому пакунок, а сховали його в свекрухи у покинутий письмовий стіл, який належав покійному свекрові.

На чужині чоловік захворів, і Таміна лише дивилася, як він повільно згасає. Коли помер, питали, чи вона хоче похоронити його в землі, чи спопелити. Відповіла, аби спалили. Питали її, чи хоче зберігати його попіл в урні, чи розвіяти за вітром. Не мала дому, а тому злякалася, що все життя носитиме чоловіка, немов ручний баґаж. Тому сказала, щоб його розвіяли за вітром.

Уявляю собі, як світ, наче мур, росте довкола Таміни вверх, а вона — то лише газончик внизу на дні. На цьому газончику, мов єдина троянда, росте спогад про чоловіка.

Іноді я уявляю собі, що Тамінине існування (яке складається із подавання кави й наставляння вуха) це пором, що пливе по воді; а вона сидить на ньому і дивиться назад, лише назад.

Останнім часом її доводило до розпачу те, що минуле стає чимраз блідішим. Від чоловіка їй залишилось кілька фотографій з паспорта, всі решта залишились у конфіскованій квартирі в Празі. Вона дивиться на затерте фото з відірваним краєм, де її чоловік у фас (немов злочинець,

якого знімав судовий фотограф) і не зовсім подібний на себе. Щодня Таміна виконує над тією фотографією певні духовні вправи: намагається уявити чоловіка в профіль, у напівпрофіль, у чвертьпрофіль. Подумки повторює лінії його носа, бороди, й щодня жахається того, що в цьому уявному малюнку з'являються суперечливі місця, де її пам'ять вагається.

Під час цих медитацій Таміна намагалася уявити його шкіру — її колір, усі дрібні дефекти, прищики, нарости, ластовиння, прожилки. Це давалось нелегко, іноді було неможливим. Фарби її пам'яті були непридатними для відтворення людської шкіри. Це змусило її застосувати особливу техніку згадування. Сидячи проти якого-небудь чоловіка, вона починала дивитися на його голову, як на матеріал для скульптури: не зводила з нього очей, подумки перемодельовувала обличчя, надаючи йому темнішого відтінку, розміщуючи ластовиння й прищики, зменшуючи вуха, перефарбовуючи на блакитно очі.

Та всі ці зусилля лише доводили, що образ чоловіка невідворотно зникає. Коли вони почали зустрічатися, він просив (був на десять років старший і вже мав якесь уявлення про убогість людської пам'яті), щоб вона вела щоденник, записувала для них обидвох плин їхнього життя. Вона протестувала, твердячи, що це буде насмішкою над їхнім коханням. Кохала його занадто сильно, аби припустити, що й незабутнє може забутися. Та все ж послухалась його, хоча й без ентузіазму. Це відбилося й на нотатниках: записи були уривчасті, багато сторінок залишились порожніми.

5.

У Чехії вони з чоловіком жили одинадцять років, і нотатники, що залишились у свекрухи, було також одинадцять. Невдовзі після чоловікової смерті вона купила зошит і розділила його на одинадцять частин. Їй вдалося згадати багато напівзабутих подій та ситуацій, але вона не знала, до якої частини зошита їх записати. Хронологічну послідовність пригадати було годі.

Таміна хотіла викликати перш за все ті спогади, які могли б витворити каркас забутого минулого й служити орієнтирами в плині часу. Наприклад, їхні канікули. Їх було одинадцять, та вона змогла пригадати лише дев'ять. Двоє втрачено назавжди. Вона намагалася розмістити ці дев'ять віднайдених канікул в окремих частинах зошита. Легко це вдавалося лише тоді, коли йшлося про чимось визначний рік. У 1964 померла мама Таміни, а місяць по тому почалися їхні сумні канікули в Татрах. Наступного року вони їздили на море в Болгарію. Відпустки 1968–1969 років вона пам'ятає тому, що вони були останніми з проведених у Чехії.

Таміні сяк-так вдалося реконструювати більшість канікул (хоча так і не згадала, в котрому році були деякі з них), та в згадуванні Різдвяних свят і новорічних ночей на неї чекала остаточна поразка. У закутках пам'яті вона віднайшла тільки двоє з одинадцяти Різдвяних свят і лише п'ять новорічних ночей.

Вона прагнула згадати всі імена, якими він її називав. Мабуть, лише перших чотирнадцять днів він кликав її справжнім іменем. Ніжність породжувала в нім натхнення безперервно вигадувати їй прізвиська. Їх у Таміни було багато, а чоловік придумував усе нові й нові, так, ніби кожне з них швидко зношувалося. За дванадцять років, протягом яких вони знялися, вона мала десь зо двадцять-тридцять прізвиськ, і кожне з них припадало на певний період їхнього життя.

Та як віднайти втрачений зв'язок між прізвиськом та ритмом часу? Це вдавалося їй лише в небагатьох випадках. Наприклад, пригадала дні після смерті мами. Чоловік настирливо шепотів їй на вухо ім'я (її ім'я того періоду), так, ніби хотів розбудити її зі сну. Те прізвисько вона пам'ятала і з упевненістю могла занести його в частину зошита із заголовком "1964". Усі решта імен шалено кружляли понад часом, немов птахи, що вирвалися з клітки.

Тому їй так відчайдушно хотілося мати пакунок зі своїми нотатниками й листами.

Безперечно, вона знала, що ті нотатники приховують у собі багато неприємних речей — дні незадоволення, сварок, навіть нудьги — та не це було суттєво. Вона не хотіла віддавати минулому його поезію. Прагнула повернути йому втрачену об'ємність. До цього її спонукала не туга за красою, а туга за життям.

Адже Таміна пливе на поромі й дивиться назад, лише назад. Сенсом її існування є винятково те, що вона бачить далеко позаду себе. Таміна зменшується, її силует втрачає обриси у міру того, як зменшується, розпливається й втрачає контури її минуле.

Вона прагне мати свої нотатники, щоб вмурувати стіни в нетривкий каркас подій, витворений нею в купленому зошиті, побудувати дім, в якому можна було б жити. Адже якщо, немов погано поставлений намет, завалиться хистка споруда її спогадів, то від Таміни залишиться сама лише теперішність, невидима точка, ніщо, яке повільно наближається до смерті.

6.

Чому ж тоді вона раніше не сказала свекрусі, щоб та послала їй пакунок? У Чехії листування із закордонними адресатами проходить через руки таємної поліції, й Таміна не могла змиритись з тим, що поліцейські сунутимуть свого носа до її особистих справ. Окрім того, прізвище її чоловіка (що досі залишалося також її прізвищем) ще не викреслено з чорних списків, а поліцію все ще цікавлять будь-які документи із життя супротивників, навіть якщо вони вже мертві. (Тут Таміна не помилялася — наше єдине безсмертя міститься у папках поліцейських архівів).

Тому Бібі була її єдиною надією, й Таміна зробить усе, щоб та почувалась їй зобов'язаною. Бібі хотіла познайомитися з Банакою, і Таміна подумала, що її подруга мусить знати зміст хоча б однієї його книжки. Адже у розмові з ним Бібі неодмінно мусить сказати: власне,

саме так ви пишете у своїй книжці! Або: ви дуже схожі на своїх героїв, пане Банако! Таміна знала, що вдома в Бібі нема жодної книжки, бо читання здається їй нудним. Тому, щоб підготувати свою приятельку до зустрічі з Банакою, Таміна хотіла довідатися, про що йдеться в його творах.

У шинку сидів Гуґо, Таміна подала йому каву: "Гуґо, ви знаєте Банаку?"

Тихий, несміливий, десь на років п'ять молодший від неї Гуґо здавався Таміні цілком симпатичним, хоча в нього і пахло з рота. Він ходив до винарні раз на тиждень й кидав погляди то до книжок, які приносив з собою, то на Таміну за стійкою бару.

"Знаю", — відповів він.

"Мені треба знати зміст хоча б однієї його книжки."

"Запам'ятайте, Таміно, що ніхто ніколи не читав жодної книжки Банаки. Читати їх означало б зовсім осоромитись. Ніхто не сумнівається в тому, що він письменник другорядний, якщо не третьорядний чи десятирядний. Запевняю вас, що сам Банака до такої міри є жертвою власної репутації, що погорджує людьми, про яких знає, що вони читали котрусь з його книжок".

Після того вона не шукала більше творів Банаки, та зустріч з ним хотіла влаштувати особисто. Іноді вона позичала свою протягом дня порожню квартиру малесенькій заміжній японці Жужу, яка зустрічалась там з одним одруженим професором філософії. Професор знав Банаку, й Таміна змусила коханців привести його, коли Бібі буде у неї в гостях.

Довідавшись про це, Бібі сказала: "Може якраз Банака гарний, і твоє статеве життя нарешті зміниться".

7.

Справді, відколи чоловіка не стало, Таміна ні з ким не кохалася. Не тому, що це було для неї принциповим. Вірність, що триває й після смерті, здавалась їй майже смішною, вона нікому нею не хвалилася. Та кожного разу, коли уявляла собі (а це було досить часто), що роздягається перед якимось мужчиною, з'являвся образ її чоловіка. Знає, що при цьому бачила б його обличчя. Знає, що його очі спостерігали б за нею.

Звичайно, Таміна усвідомлювала, що це недоречно, навіть нерозумно. Вона не вірила у потойбічне життя чоловікової душі, не думала, що кохання з кимось іншим могло б осквернити його пам'ять. Та нічого не могла вдіяти.

Їй навіть прийшла в голову дивна думка: зраджувати чоловіка за його життя для неї було б набагато простіше, ніж тепер. Чоловік був веселий, успішний, сильний, Таміна почувалась набагато слабшою від нього і здавалося, що навіть дуже стараючись, вона б не змогла його ранити.

Та зараз усе було по-іншому. Тепер вона б зробила боляче комусь, хто не може захищатися, хто перед нею безборонний, мов дитина. Адже її мертвий чоловік не має в цілому світі нікого, зовсім нікого, крім неї!

Тому досить було Таміні подумати про можливість фізичного кохання з кимось іншим, перед нею з'являвся образ її чоловіка; цей образ викликав болісну тугу й нестримне бажання плакати.

8.

Банака був потворний, так що навряд чи міг би пробудити в котрійсь жінці почуття, що задрімали. Таміна наливала йому горнятко чаю, він вельми ввічливо дякував. У Таміни всі почували себе затишно, а Банака

невдовзі сам розпочав невимушену розмову, з посмішкою звертаючись до Бібі.

"Я чув, Ви збираєтесь писати книжку. Про що в ній ітиме мова?"

"Нічого особливого, — сказала Бібі, — це буде роман. Про те, як я бачу світ."

"Роман?" — з явною незгодою в голосі перепитав Банака.

"Це не мусить бути обов'язково роман", — невпевнено виправила себе Бібі.

"Лише уявіть собі: роман. Багато різних персонажів. Ви хочете переконати нас, що усе про них знаєте? Знаєте, як вони виглядають, про що думають, як одягаються, з якої сім'ї походять? Але зізнайтеся, що вас усе це зовсім не цікавить!"

"Ви маєте рацію, — зізналась Бібі, — не цікавить."

"От бачите, — сказав Банака. — Роман — це плід людської ілюзії, що ми можемо зрозуміти іншого. Та що ми знаємо один про одного?"

"Нічого", — відповіла Бібі.

"Справді", — сказала Жужу.

Професор філософії кивнув на знак згоди.

"Єдине, що ми можемо зробити, — продовжував Банака, — це дати про себе знати. Усе решта понад наші повноваження. Все решта — брехня".

Бібі захоплено погодилася: "Це дійсно так! Це незаперечна правда! Та я й не хотіла писати роман! Я неправильно висловилась. Я хотіла писати саме так, як ви сказали: про себе. Повідомити про своє життя. Втім не хочу приховувати, що життя моє цілком буденне, звичайне; нічого особливого я не пережила".

Банака посміхнувся: "Це не має жодного значення! Якщо дивитися ззовні, то і я не пережив нічого особливого."

"Саме так, — вигукнула Бібі, — ви правильно підмітили! Якщо дивитися ззовні, я нічого не пережила. Якщо дивитися ззовні! Та я відчуваю, що мій внутрішній досвід вартує того, щоб його описати, він міг би бути цікавим для всіх."

Таміна доливала всім чаю й була задоволена, що обидва чоловіки, які спустилися до її помешкання з Олімпу духа, уважні до її подруги.

Професор філософії попахкував люлькою, ховався в диму, немов би чогось соромився.

"Ще Джеймс Джойс говорив, — сказав він, — що найцікавішою подією в нашому житті є відсутність пригод. Одіссей, який воював у Трої, повертаючись додому, поневірявся морями, сам стояв за стерном свого судна, на кожному острові мав коханку — це не наше життя. Гомерова "Одіссея" перемістилась досередини. Зробилась внутрішньою. Море, острови, сирени, що нас спокушають, Ітака, що кличе нас повернутись до неї — сьогодні усе це лише наші внутрішні голоси."

"Цілком згідна! Я також так гадаю! — вигукнула Бібі, знову звертаючись до Банаки. — Тому я хотіла запитати вас, що робити? Часто в мене таке відчуття, що все моє тіло наповнене прагненням висловитись. Сказати. Говорити. Іноді мені здається, що збожеволію, лусну від переповнення, хочеться кричати — вам, пане Банако, це, звичайно, відоме. Я хотіла б висловити своє життя, свої почуття, які — я

в цьому переконана — є цілком особливими; та коли я сідаю за письмовий стіл, не знаю, про що писати. Я сказала собі, що це, безперечно, справа техніки. Мені, напевно, бракує якихось знань, якими ви володієте. Адже ви написали такі цікаві книжки..."

9.

Не буду обтяжувати вас лекцією про мистецтво писання, яку обидва Сократи прочитали молодій пані. Хочу сказати про дещо інше. Нещодавно я їхав на таксі з одного кінця Парижу в інший, і таксист мав охоту поговорити. Мовляв, уночі не може спати. Страждає безсонням. Усе почалося під час війни. Він був моряком. Його корабель потонув. Він три доби поневірявся серед моря. Потім його врятували. Кілька місяців перебував між життям і смертю. Видужав, але втратив сон.

"Моє життя на третину довше, ніж ваше," — посміхаючись, сказав він.

"А що ви робите з тією додатковою третиною?" — запитав я.

"Пишу", — відповів він.

Я поцікавився, що він пише.

Пише про своє життя. Історію людини, яка три доби провела серед морських хвиль, воювала зі смертю, позбулася сну та, не зважаючи на це, не втратила снагу жити.

"Це ви пишете для своїх дітей? Сімейну хроніку?"

Він гірко засміявся: "Моїх дітей це не цікавить. Я пишу книжку. Гадаю, багатьом людям вона могла б стати в пригоді".

Розмова з таксистом несподівано відкрила мені очі на суть письменницької діяльності. Ми пишемо книжки тому, що нашим дітям нема до нас діла. Звертаємось до анонімного світу, бо наша дружина затикає вуха, коли ми до неї говоримо.

Ви скажете, що у випадку таксиста йдеться не про письменника, а про графомана. У такому разі мусимо спочатку визначитися із поняттями. Жінка, яка пише коханому по чотири листи на день — це не графоманка, а закохана жінка. Але мій приятель, який знімає фотокопії зі своєї любовної кореспонденції, щоб її колись видати — це вже графоман. Палке бажання писати листи, щоденники, сімейні хроніки (тобто писати для себе й для найближчих людей) — це не графоманія. Графоманією є писання книг для великої аудиторії незнайомих читачів. У цьому сенсі пристрасть таксиста нічим не відрізняється від пристрасті Гьоте. Різниця між Гьоте і таксистом полягає не у відмінності пристрастей, а у відмінності плодів творчості.

Графоманія (манія писати книжки) неодмінно стає масовою епідемією за трьох основних умов розвитку суспільства:

1. Високий рівень загального добробуту, що створює передумови для того, щоб люди могли займатися неужитковою діяльністю.

2. Атомізація суспільного життя, наслідком чого є масове відчуження індивідів один від одного.

3. Радикальна нестача великих суспільних змін у внутрішньому житті народу. (З цієї точки зору характерним мені видається те, що у Франції, де зовсім нічого не відбувається, кількість письменників на двадцять один відсоток більша, ніж в Ізраїлі. Бібі цілком мала рацію, коли сказала, що нічого не пережила, якщо дивитися ззовні. Саме цей дефіцит вмісту життя, ця порожнеча і є двигуном, що змушує її писати).

Однак наслідок в свою чергу впливає на причину. Загальне відчуження викликає графоманію, а масова графоманія водночас утверджує й збільшує тотальне відчуження. Винайдення книгодруку колись дало людям можливість краще розуміти один одного. У час повальної графоманії писання книг матиме цілком протилежне значення: кожен оточений своєю писаниною, немов дзеркальною стіною, через яку не долітає жоден голос ззовні.

10.

"Таміно, — сказав Гуґо, коли вони розмовляли у порожньому шинку, — я знаю, що не маю жодного шансу завоювати вас. Тому не буду намагатися. Та все ж, я хотів би в неділю запросити вас на обід".

Пакунок у районному містечку в свекрухи, Таміна хоче перемістити його до батька в Прагу, аби Бібі могла забрати його звідти. Здавалося б, що нема нічого простішого, та домовляння зі старшими людьми, які мають свої примхи, вартуватиме їй багато часу й грошей. Телефонні розмови дорогі, її платні заледве вистачає, щоб заплатити за помешкання і якось прохарчуватися.

"Добре," — кивнула головою Таміна, думаючи про те, що в Гуґо вдома є телефон.

Він приїхав за нею автом і вони поїхали в ресторан за містом.

Безвихідь, в якій вона перебувала, могла б полегшити його роль суверенного завойовника, та за образом низькооплачуваної офіціантки він бачив прихований досвід чужинки і вдови. Почувався невпевнено. Її люб'язність була немов панцир, який неможливо прострелити. Йому хотілося завоювати її увагу, приручити її, проникнути в її серце!

Він намагався придумати для неї щось цікаве. По дорозі зупинився, аби показати їй зоосад, який розташувався довкола чудового сільського

замку. Вони розглядали мавп і папуг на тлі ґотичних веж. Крім них, там не було нікого, лише сільський садівник замітав на широких алеях опале листя. Вони минули вовка, бобра, мавп, тигра й підійшли до великого поля, обнесеного дротяною огорожею, за якою жили страуси.

Страусів було шість. Побачивши Таміну й Гуґо, птахи прибігли до них. Купкою тіснилися біля паркана, витягували довгі шиї та, втупивши в них погляди, відкривали свої широкі, сплющені дзьоби. Відкривали й закривали їх надзвичайно швидко, гарячково, так, ніби щось говорили, прагнучи перекричати один одного. Та дзьоби ті залишалися безнадійно німими і не видавали ані найтоншого звуку. Страуси нагадували послів, які завчили напам'ять важливе повідомлення, та дорогою ворог вирвав їхні голосові зв'язки, так що, досягнувши мети, вони лише безголосо відкривали уста.

Таміна дивилася на них, мов зачарована, а страуси безугаву говорили чимдалі настирливіше; коли молоді люди збиралися йти геть, страуси, не перестаючи ляскати дзьобами, бігли за ними вздовж плоту, перед чимось застерігаючи. Таміна не знала, перед чим.

11.

"Це було, як у страшному сні, — краючи паштет, сказала Таміна, — так, ніби вони хотіли сказати мені щось надзвичайно важливе. Але що? Що вони хотіли мені повідомити?"

Гуґо пояснював, що це молоді страуси, що так вони поводяться завжди. Мовляв, коли він був у зоопарку востаннє, усі шість також прибігли до огорожі й відкривали німі дзьоби.

Таміна все ще була схвильована. "Знаєте, я дещо залишила в Чехії. Пакунок з різними паперами. Якби мені його послали поштою, поліція могла б перехопити. Бібі хоче влітку поїхати до Праги. Вона пообіцяла,

що привезе мені його. А тепер боюсь, що страуси прийшли мене попередити. Що з тим пакуночком щось трапилося".

Гуґо знав, що Таміна вдова, і що її чоловік еміґрував з політичних причин.

"Там якісь політичні документи?" — запитав він.

Таміна вже давно збагнула: якщо вона хоче зробити своє життя зрозумілим для тутешніх людей, то мусить спростити його. Надто складно було б пояснювати, чому приватні листи і щоденники могли б бути конфіскованими, і чому їй взагалі так на них залежить. Тому вона сказала: "Так, політичні документи".

Раптом Таміна злякалася, що Гуґо хотітиме детальніше довідатись про ті документи, та боялась марно. Хіба хтось колись запитував її про щось? Іноді люди викладали свої погляди на її країну, та досвід Таміни нікого не цікавив.

Гуґо запитав: "А Бібі знає, що тут замішана політика?"

"Ні", — відповіла Таміна.

"Це добре, — сказав Гуґо. — Не говоріть їй, що це політична справа. В останній момент вона могла б злякатися й відмовитись. Адже люди дуже бояться, Таміно. Краще хай Бібі думає, що йдеться про щось цілком звичайне й неважливе. Наприклад, про ваші любовні листи. Справді, скажіть їй, що в тім пакуночку ваша любовна кореспонденція!"

Гуґо втішився своїй ідеї: "Так, так! Любовні листи! Це не виходить за коло її інтересів! Це вона ще зрозуміє!"

Таміна думала про те, що для Гуґо любовні листи — це щось цілком неважливе й звичайне. Нікому й на думку не спадає, що вона могла когось кохати і що це було важливо.

Гуґо додав: "Якби раптом вона туди не поїхала, можете на мене покластися. Я поїду за тим пакунком."

"Дякую", — щиро сказала Таміна.

"Поїду, навіть якщо мене за це посадять".

"Ну що ви! — протестувала вона. — Нічого такого з вами не трапиться".

Вона намагалася пояснити йому, що іноземним туристам у Чехії не загрожує жодна небезпека. Небезпечним життя в Чехії є лише для самих чехів, хоча вони самі цього вже й не усвідомлюють. Таміна раптом розговорилась, говорила довго й схвильовано; знала ту країну напам'ять, а я можу підтвердити, що мала рацію.

Через годину вона тримала біля вуха телефонну слухавку в квартирі Гуґо. Її розмова зі свекрухою була не більш вдалою, ніж минулого разу: "Ніякого ключика ви мені не лишали! Ціле життя ви все від мене приховували! Чому ти змушуєш мене згадувати, як ви поводились зі мною ціле життя!"

12.

Чому Таміна не повернеться в Чехію, якщо їй настільки дорогі її спогади? Еміґранти, які незаконно покинули країну після 1968 року, вже були реабілітовані, і їм запропонували повернутись. Чого ж боїться Таміна? Адже вона занадто мало значить, щоб удома їй хтось загрожував!

Безперечно, вона могла б сміливо повернутись. Та все ж не може. Вдома чоловіка всі зрадили. Їй здається, що якби вона повернулась до них, то цим самим зрадила б його також.

Коли його переводили на щоразу гірші місця, а потім взагалі звільнили з роботи, ніхто не висловився на його захист. Навіть друзі. Звісно, Таміна знає, що в глибині душі вони були на його боці й мовчали винятково зі страху. Та саме через свою солідарність з ним вони ще більше соромилися власного страху, й при зустрічах на вулиці робили вигляд, що не помічають його. Делікатне подружжя саме почало уникати людей, аби не пробуджувати в них сором. Незабаром вони стали почуватися, немов прокажені. Після їхньої втечі з Чехії колишні колеґи чоловіка підписали публічну заяву, в якій звели на нього наклеп й засудили його поведінку. Звичайно, вони зробили це лише зі страху втратити своє місце, так як втратив його Тамінин чоловік. Та все ж вони це зробили. Тим самим поміж ними й утікачами утворилася така прірва, через яку Таміна ніколи не хотітиме перестрибнути назад.

У першу ніч після втечі, пробудившись у маленькому альпійському готелі й усвідомивши свою самоту, ізольованість від світу, в якому дотепер жили, вона відчула звільнення й полегкість. Вони були прекрасно-самотні в горах! Довкола стояла неймовірна тиша. Цю тишу Таміна сприймала як несподіваний дар. Їй здалося, що чоловік покинув Чехію, щоб уникнути переслідувань, а вона — щоб знайти тишу; тишу для нього й для себе. Тишу для кохання.

Коли чоловік помер, нею оволоділа несподівана туга за батьківщиною, в якій залишили свій слід десять років їхнього спільного життя. Під впливом несподіваної сентиментальності вона порозсилала траурні повідомлення десяткові знайомих. Та не отримала жодної відповіді.

Місяць потому, зібравши залишки заощаджених грошей, вона поїхала до моря. Одягла купальника й ковтнула ціле пуделко заспокійливих таблеток. Потім попливла далеко в море. Сподівалася, що

таблетки викличуть глибоку втому, й вона потоне. Та холодна вода й жваві рухи (вона завжди відмінно плавала) не дали їй заснути, а ті піґулки були, мабуть, слабші, ніж вона гадала.

Повернувшись на берег, вона пішла до кімнати й проспала двадцять годин. Коли прокинулася, відчула в собі мир та спокій. Таміна вирішила жити серед тиші й для тиші.

13.

Срібно-синє світло телевізора Бібі освітлювало присутніх: Таміну, Жужу, Бібі та її чоловіка Деде, який працював комівояжером й повернувся вчора додому після чотириденної відсутності. У приміщенні стояв слабкий запах сечі, на екрані красувалася велика, кругла, стара, лиса голова, до якої телеведучий звернувся із запитанням: "У ваших мемуарах ми прочитали кілька шокуючих еротичних зізнань".

Це була реґулярна передача, популярний ведучий запрошував на розмову кількох авторів, у яких на тижні вийшла книжка.

Велика гола голова самозакохано посміхалася: "О ні, нічого шокуючого! Лише точний підрахунок! Порахуйте зі мною. Статевим життям я почав жити з п'ятнадцяти років." Кругла стара голова гордо розглядалася довкола себе: "Так. З п'ятнадцяти років. Тепер мені шістдесят п'ять. Отже, у мене за плечима п'ятдесят років сексуального життя. Припустимо, — без перебільшення — що я кохався в середньому два рази на тиждень. Тобто сто разів на рік, п'ять тисяч разів за життя. Рахуємо далі. Якщо оргазм триває п'ять секунд, то я пережив двадцять п'ять тисяч секунд оргазму. Це складає шість годин п'ятдесят шість хвилин. Непогано, правда?"

Присутні в кімнаті серйозно хитали головами, а Таміна уявляла собі лисого старигана, який переживає безперервний оргазм, звивається, хапається за серце, через п'ятнадцять хвилин з його рота випадає

вставна щелепа, а ще через п'ять хвилин він падає мертвий. Вона пирснула зі сміху.

"Чого смієшся? — незадоволено запитала Бібі. — Не такий вже й поганий результат! Шість годин п'ятдесят шість хвилин оргазму."

Жужу сказала: "Багато років я взагалі не знала, що означає відчувати оргазм. Зате кілька останніх років відчуваю його реґулярно". Усі почали говорити про оргазм Жужу, тим часом на екрані з'явилось інше обурене обличчя.

"Що його так розлютило?" — запитав Деде.

Письменник з екрана проголошував: "Це надзвичайно важливо. Надзвичайно важливо. Я пояснюю це у своїй книжці".

"Що надзвичайно важливо?" — запитала Бібі.

"Те що він провів дитинство у селі Руру", — відповіла Таміна.

Ніс у чоловіка, який провів дитинство у селі Руру, був подібний до гирі, вага якої тягнула голову чимраз нижче, й здавалося, що голова може випасти з телевізора до кімнати.

Обтяжене носом обличчя було надзвичайно збуджене: "Усе це я пояснюю в своїй книжці. Вся моя творчість пов'язана з простим селом Руру, хто цього не розуміє, не зможе зрозуміти мою творчість. Навіть свої перші вірші я написав саме там. Так. Гадаю. Що це дуже важливо."

"З деякими чоловіками я ніколи не переживаю оргазму," — сказала Жужу.

"Не забувайте, — говорив письменник з чимраз більшим запалом, — що саме в Руру я вперше їхав на велосипеді. Саме так, я детально описую це у своїй книжці. Усім відомо, яке значення в моїй творчості має велосипед. Це символ. Велосипед для мене — це перший крок людства з патріархального світу до світу цивілізації. Перший флірт із цивілізацією. Флірт панни перед першим поцілунком. Ще цнота, але вже гріх."

"Дійсно, — мовила Жужу, — моя співробітниця Танака пережила свій перший оргазм ще дівчиною, їдучи на велосипеді."

Усі розговорились про оргазм Танаки, а Таміна звернулась до Бібі: "Можна від тебе подзвонити?"

14.

У сусідній кімнаті запах сечі відчувався ще сильніше. Там спала донечка Бібі.

"Я знаю, що ви не розмовляєте, — шепотіла Таміна, — та я не можу нічого з неї витягнути. Єдиний спосіб — ти туди поїдеш і забереш це в неї. Якщо вона не знайде ключика, переконай її виламати замок. Це мої речі. Листи й тому подібне. Я маю на них право."

"Таміно, не змушуй мене говорити з нею!"

"Тату, візьми себе в руки й зроби це для мене. Вона тебе боїться й не наважиться тобі відмовити."

"Знаєш, якщо твої знайомі приїдуть до Праги, я передам для тебе шубку. Це важливіше, аніж старі листи."

"Мені не йдеться про шубку. Мене цікавить пакунок!"

"Говори голосніше! Не чую!" — сказав батько, та його дочка навмисно говорила пошепки, бо не хотіла, щоб Бібі чула чеську мову, що однозначно вказало б на розмову із закордоном, за кожну секунду якої власник телефону змушений буде дорого заплатити.

"Кажу, що мене цікавить пакунок, а не шубка!" — повторила вона.

"Тебе завжди цікавлять дурниці."

"Тату, ця розмова коштує дуже дорого! Справді, чи не міг би ти поїхати до неї?"

Розмова ставала обтяжливою. Батько щоразу просив її повторити сказане і вперто відмовлявся поїхати до свекрухи. Нарешті сказав:

"Подзвони братові! Хай він до неї поїде. Він міг би привезти мені пакунок."

"Але брат її зовсім не знає!"

"От власне, — засміявся батько, — в іншому випадку він би до неї нізащо не поїхав."

Таміна гарячково роздумувала. Послати до свекрухи енергійного і владного брата — не така вже й погана ідея. Але Таміні не хотілося дзвонити йому. За час її перебування на чужині вони не обмінялися жодним листом. Брат займав добре оплачувану посаду й утримувався на ній лише завдяки тому, що не мав жодних контактів із сестрою-еміґранткою.

"Тату, я не можу подзвонити йому. Ти не міг би сам йому все пояснити? Тату, благаю тебе!"

15.

Батько був малий зростом і хирлявий; прогулюючись із Таміною по вулиці, він тримався гордовито, ніби цілому світові демонстрував пам'ятку про ту героїчну ніч, коли вона була зачата. Зятя він не любив і вів проти нього безперервну війну. Запропонувати Таміні шубу (спадок по якійсь померлій родичці) його спонукала не турбота про здоров'я дочки, а це давнє суперництво. Батько хотів, щоб перед чоловіком (пакунком із записами) вона надала перевагу йому (шубі).

Таміну дратувало те, що доля її пакунка у неприятельських руках батька й свекрухи. Чимраз частіше вона уявляла, як чужі очі читають її нотатники, і їй здавалося, що чужі погляди — це дощ, який змиває написи зі стін. Або світло, що під час проявлення передчасно падає на фотопапір, псуючи зображення.

Таміна усвідомила, що цінність і сенс її письмових пам'яток полягає у тому, що вони призначені лише для неї. В ту мить, коли вони втратять цю властивість, обірвуться інтимні пута, які прив'язують її до них, і свої записи вона читатиме не власними очима, а поглядом публіки, що ознайомлюється з чужим документом. І та, хто їх писала, стане потім байдужим їй створінням. Подібність між нею й авторкою записів, що все ж залишиться відчутною, буде здаватися їй пародією, насмішкою. Ні, Таміна б ніколи не змогла читати свої записи, якщо б їх прочитали чужі очі!

Її охопило нетерпіння. Прагнула якнайшвидше оволодіти нотатниками й листами, поки ще не знищений образ минулого, який вони в собі містять.

16.

До шинку зайшла Бібі й присіла біля пульту бару: "Привіт, Таміно. Налий мені віскі".

Зазвичай Бібі пила каву й лише зрідка порто. Прохання про віскі свідчило, що в неї особливий настрій.

"Як тобі пишеться?" — запитала Таміна, наливаючи до склянки алкоголь.

"Для писання треба мати трохи кращий настрій," — сказала Бібі. Вона одним махом випила віскі й замовила ще одне.

До шинку зайшло кілька гостей. Таміна запитала їх усіх, що бажають, повернулася за стійку, налила подрузі ще одне віскі й пішла обслуговувати замовників. Коли повернулась, Бібі сказала: "На Деде я не можу більше навіть дивитися. Після відрядження він по два дні відлежується в ліжку. Два дні навіть не вилазить з піжами. Ти б таке витримала? Та найгірше, коли хоче кохатись. Ніяк не може зрозуміти, що мені цього зовсім, ну зовсім не хочеться. Мушу з ним порвати. Безперестанку готується до своїх ідіотських канікул. Лежить у ліжку в піжамі з атласом у руках. Раніше хотів до Праги. Тепер ця ідея йому вже спротивилась. Знайшов якусь книжку про Ірландію й кров з носа хоче до Ірландії."

"То ви поїдете на відпочинок в Ірландію?" — запитала Таміна, і горло їй звела судома.

"Ми? Ми нікуди не поїдемо. Я залишусь тут і буду писати. Мене він нікуди не витягне. Деде мені не потрібен. Я його зовсім не цікавлю. Пишу, а він, уяви собі, навіть не запитав мене, що, власне, пишу. Я зрозуміла — нам нема про що розмовляти."

Отже, ти не поїдеш до Чехії? — хотіла запитати Таміна, та горло стиснуло, немов лещатами, і вона не могла говорити.

У цю мить до винарні зайшла японка Жужу й вистрибнула на стільчик біля стійки поруч з Бібі. Мовила: "Ви могли б злягатися на очах у публіки?"

"Що ти маєш на увазі?"

"Наприклад, тут у винарні, на підлозі, перед усіма. Або в кінотеатрі, під час сеансу."

"Тихо", — сказала Бібі, спрямувавши голос униз, де біля ніжок її стільчика вовтузилась дитина. Потім відповіла: "А чому би й ні? У цьому ж немає нічого неприродного. Чого б я мала соромитися чогось, що є природним?"

Таміна наважилась повторити запитання, чи Бібі поїде в Чехію. Та усвідомила, що запитання буде зайвим. Усе й так було зрозуміло. Бібі в Чехію не поїде.

З кухні прийшла власниця винарні й посміхнулася до Бібі, подаючи їй руку: "Як вам ведеться?"

"Потрібна якась революція, — сказала Бібі. — Щось мусить відбутися! Вже нарешті щось мусить відбутися!"

Уночі Таміні снились страуси. Вони стояли біля огорожі й навперебій щось говорили їй. Це було жахливо. Вона не могла поворухнутися з місця, лише, немов під гіпнозом, втупилася у їхні німі дзьоби. Її уста були судомно стиснуті. В устах вона тримала перстень, боячись випустити.

17.

Чому я уявляю собі її з золотим перснем в устах? Бачу її такою мимоволі. Зненацька мені чомусь пригадується речення: тихий, чистий металевий тон, так, немовби золотий перстень упав до срібної чаші.

Ще у зовсім молодому віці Томас Манн написав надзвичайно зворушливу новелу про смерть: смерть у тій оповіді гарна — такою вона здається всім, хто про неї мріє в юному віці й сприймає її як щось нереальне й чудесне, мов відлуння в блакитній далечині.

Молодий смертельно хворий чоловік сідає у потяг, виходить на незнайомому вокзалі, опиняється у місті, назви якого не знає, винаймає кімнату в будинку старої жінки, лоб якої покритий лишаєм. Ні, я не буду оповідати, що відбувалось у тому найнятому помешканні, хочу лише згадати одну незначну подію: коли той молодий хворий чоловік проходив кімнатою, здалось йому, ніби між звучанням своїх кроків він чує поруч у тих інших кімнатах якийсь звук: тихий, чистий металевий тон; а, можливо, йому те лише здалося. Так, ніби золотий перстень упав до срібної чаші, — подумав він.

Ця мала акустична подія не має в оповіданні жодного продовження, ані пояснення. З погляду сюжету її можна було опустити б без втрат. Цей звук просто відбувся, ні за що, ні про що, просто так.

Гадаю, що цьому тихому, чистому металевому звукові Томас Манн дав прозвучати для того, щоб народилася тиша. Вона була йому необхідна, щоб відчутною стала краса (тому що смерть, про яку він оповідав, це була смерть-краса), а красі, щоб бути сприйнятою, потрібна певна мінімальна міра тиші (міркою для якої якраз і є звук золотого персня, що падає у срібну чашу).

(Так, знаю, ви не розумієте, про що мова, бо краса давно пропала. Вона зникла у глибинах шуму: в ревищі слів, гудінні авт, гуркоті музики, гомоні букв, що безперервно панують у нашому житті. Вона втонула, немов Атлантида. По ній залишилося єдине слово, сенс якого стає чимрік менш зрозумілим).

Уперше ту тишу (коштовну, немов уламок мармурової статуї із затонулої Атлантиди), Таміна почула, пробудившись після втечі з Чехії, в

оточеному лісами альпійському готелі. Вдруге чула її, плаваючи в морі зі шлунком, повним піґулок, які, замість смерті, несподівано принесли їй мир. Цю тишу вона хоче оберігати своїм тілом й у своєму тілі. Тому я бачу в Тамініному сні, як Таміна стоїть біля дротяної огорожі, тримаючи золотий перстень у судомно стиснутих устах.

До неї тягнуться шість довгих ший із маленькими голівками та сплюснутими дзьобами, що беззвучно відкриваються й закриваються. Вона їх не розуміє. Не знає, погрожують вони їй чи застерігають, закликають, чи просять. Ця невідомість породжує в ній безмірну тугу. Вона боїться за золотий перстень (цей камертон тиші), з усіх сил стискуючи його в устах.

Таміна ніколи не довідається, що вони прийшли сказати їй. Я це знаю. Вони прийшли не для того, щоб її попередити, до чогось закликати чи погрожувати. Вони прийшли розповісти їй про себе. Як жер, як спав, як біг до огорожі й що за нею бачив. Що своє важливе дитинство провів у важливому селі Руру. Що його важливий оргазм тривав шість годин. Що за полем бачив бабцю, яка мала на голові хустинку. Що плавав, захворів, а потім видужав. Що кожен був молодим, їздив на велосипеді, а сьогодні з'їв мішок трави. Усі стоять перед Таміною і навперебій розповідають їй войовниче, настирливо й аґресивно, бо немає у світі нічого важливішого за те, що вони їй хочуть повідомити.

18.

Кілька днів потому у винарні з'явився Банака. Він був зовсім п'яний, сів на стільчик біля бару, два рази з нього впав, два рази виліз на нього знову, замовив кальвадос і поклав голову на стіл. Таміна помітила, що він плаче.

"Що з вами, пане Банако?" — запитала.

Банака глянув на неї очима, повними сліз й ткнув себе пальцем у груди: "Мене немає, розумієте! Мене немає! Я не існую!"

Потім він пішов до вбиральні, а звідти, не заплативши, вийшов на вулицю.

Таміна розповідала про це Гуґо, а він, щоб пояснити у чому справа, показав їй сторінку з газети, де було кілька речень про книжки, а між ними — повідомлення про твір Банаки, яке складалося з чотирьох насмішливих рядків.

Пригода з Банакою, який тикав себе в груди й побивався, що він не існує, нагадала мені рядок із "Західно-східного дивану" Гьоте: "Чи живе людина, якщо живуть інші?" У запитанні Гьоте криється таємниця специфіки письменницької діяльності: пишучи книжки, людина стає всесвітом (адже можна говорити про універсум Бальзака, універсум Чехова, універсум Кафки), а ознакою всесвіту якраз і є те, що він єдиний. Існування іншого універсуму було б для нього принциповою загрозою.

Два шевці, за умови, що їхні майстерні не знаходяться на одній вулиці, можуть жити між собою в цілковитій гармонії. Та як тільки кожен з них почне писати книжку про долю шевця, вони починають перешкоджати один одному, запитуючи: "Чи живе швець, якщо живуть інші шевці?"

Таміні здається, що єдиний чужий погляд здатний обезцінити її інтимні щоденники, а Гьоте має таке відчуття, що погляд одної-єдиної людини, який не зупинився на його рядках, піддає сумніву саме його існування.

Різниця між Таміною й Гьоте — це різниця між людиною й письменником.

Той, хто пише книжки, стає або всім (єдиним всесвітом для себе й для інших), або нічим. А оскільки все ніколи не буде дано одній людині, то всі ми, хто пише книжки — ніщо. Ми невизнані, ревниві, зранені й бажаємо смерті суперникам. У цьому ми всі однакові: Банака, Бібі, я і Гьоте.

Нестримний ріст масової графоманії поміж політиками, таксистами, матерями сімейств, коханками, вбивцями, злодіями, повіями, префектами, лікарями й пацієнтами, доводить мені, що кожна людина без винятку носить у собі письменника як евентуальність, а отже людство має всі підстави висипати на вулиці й горлати: Усі ми — письменники!

Кожен боїться залишитися невислуханим і непоміченим у байдужому всесвіті, тому хоче сам вчасно перетворитись у всесвіт слів.

Коли (вельми скоро) у всіх людях прокинуться письменники, тоді настане час всезагальної глухоти й нерозуміння.

19.

Тепер її єдиною надією залишився Гуґо. Він запросив Таміну на вечерю, й цього разу вона приймає запрошення з великим задоволенням.

Гуґо сидить за столом навпроти неї й думає про одну річ: ця жінка постійно вислизає від нього. Перед нею він почувається невпевненим, не здатним на безпосередній напад. Страждаючи від своєї неспроможності досягти такої скромної й конкретної мети, він відчуває в собі тим більшу жагу завоювати світ, безкінечність невизначеного, невизначеність безкінечного. Він виймає з кишені часопис й, розгорнувши, простягає їй. На розгорнутій сторінці велика стаття, підписана його іменем.

Потім він виголошує довгу промову. Говорить про журнал, який вона тримає в руках: правда, дотепер за межами їхнього міста його читає небагато людей, та все ж — це добре теоретичне ревю, а ті, хто роблять цей часопис — відважні люди, які стануть колись дуже впливовими. Гуґо безперестанку говорить, бажаючи, щоб його слова були сприйняті як метафора еротичної аґресивності, демонстрування сили. У них відчувається чарівлива готовність абстрактного компенсувати безсилля перед конкретним.

А Таміна, дивлячись на Гуґо, перемальовує його обличчя. Ці вправляння уяви вже зробилися звичкою. Вона не вміє дивитися на чоловіків інакше. Перетворення вимагає від неї зусиль, мобілізовувалась вся уява, та згодом карі очі Гуґо справді міняють барву і стають раптом блакитними. Таміна дивиться на нього, не зводячи очей, бо якщо не сконцентрувати погляду, синій колір розпливався.

Цей погляд занепокоює Гуґо, й він говорить ще більше; у нього прекрасно блакитні очі, а чоло з боків помірно розширюється так, що волосся спереду утворює вузький трикутник, повернутий вершиною донизу.

"Свою критику я завжди спрямовував лише на наш західний світ. Та несправедливість, що панує тут, могла б спровокувати в нашій свідомості фальшиву поблажливість до інших країн. Завдяки вам, саме завдяки вам, Таміно, я зрозумів, що проблема влади всюди однакова — у нас і у вас, на сході і на заході. Ми повинні дбати не про те, щоб замінити один тип влади іншим, а про те, щоб усюди заперечувати сам принцип влади."

Гуґо через стіл нахиляється до Таміни, й вона відчуває кислий запах з його рота; запах заважає їй у вправлянні уяви, і низько над лобом Гуґо знову з'являється густа шевелюра. Він повторює, що усвідомив усе це лише завдяки їй.

"Яким чином? — перебиває його Таміна, — адже ми з вами про це ніколи не розмовляли!"

На обличчі Гуґо залишається лише одне синє око, та й те помалу брунатніє.

"Мені не треба, щоб ви мені щось говорили, Таміно. Вистачає того, що я про вас багато думав".

Над ними нахилився офіціант, який приніс салат.

"Це я прочитаю вдома", — сказала Таміна, кладучи журнал до сумочки й додала: "Бібі до Праги не їде."

"Я знав, що так буде, — відповів Гуґо й продовжував, — не бійтеся, Таміно. Я ж вам пообіцяв. Поїду туди сам."

20.

"Хочу повідомити тобі добру звістку. Я розмовляв із твоїм братом. Цієї суботи він поїде до свекрухи."

"Справді? А ти йому все пояснив? Ти сказав йому, що якщо свекруха не знайде ключа, то треба буде просто виламати замок?"

Таміна поклала слухавку й немов захмеліла.

"Добра новина?" — запитав Гуґо.

"Так", — кивнула вона.

У вухах ще звучав татів веселий і рішучий голос, і вона дорікала собі, що кривдила тата.

Гуґо встав і підійшов до бару. Взяв звідти дві чарки й налив віскі:

"Дзвоніть від мене, Таміно, коли хочете і як хочете. Я можу повторити те, що вже раз говорив вам. Мені з вами добре, не зважаючи на те, що знаю: спати зі мною ви ніколи не будете."

Він примусив себе вимовити знаю: спати зі мною ви ніколи не будете лише для того, щоб довести собі, що в змозі сказати цій неприступній жінці в очі певні слова (хай обережно, у формі заперечення), й здавався собі майже зухвалим.

Таміна встала й підійшла до Гуґо, щоб узяти з його рук склянку. Думала про брата: їхнє листування обірвалося, та все ж вони люблять одне одного й готові прийти одне одному на допомогу.

"Бажаю вам успіху!" — сказав Гуґо й перехилив чарку. Таміна також випила своє віскі й відклала чарку на столик. Вона якраз збиралася сісти, та перш, ніж встигла це зробити, Гуґо її обійняв.

Вона не захищалась, лише відвернула голову. Стиснула уста в ґримасу, а її чоло покрилося зморшками.

Він і не спам'ятався, як обійняв її. В першу мить сам злякався цього, і якщо б Таміна його відштовхнула, він би знічено відступив, мало не вибачаючись. Та вона його не відштовхнула, а ґримаса на її обличчі й відвернута голова його надзвичайно схвилювали. Кілька жінок, яких він дотепер пізнав, ніколи особливо виразно не реаґували на його доторки. Вирішивши з ним кохатись, вони цілком спокійно роздягалися, майже байдуже чекаючи, що він робитиме далі. Ґримаса на обличчі Таміни надала обіймам з Гуґо такого значення, про яке він досі не міг і мріяти. Обіймав її пристрасно, намагаючись зняти з неї сукню.

Чому ж Таміна не захищалась?

Уже три роки з побоюванням уявляла собі цю ситуацію. Три роки живе під його гіпнотизуючим поглядом. І ситуація здійснилася саме так, як Таміна уявляла. Тому вона не захищалася. Прийняла все так, як приймають невідворотне. Лише голову відвернула. Та це не допомогло. Перед нею з'явився образ її чоловіка й пропливав кімнатою в бік, куди вона повертала голову. Це був образ ґротесково великих розмірів, образ чоловіка в надприродному масштабі, саме так, як вона собі й уявляла останні три роки.

І вже потім, коли вона була зовсім нага, Гуґо, збуджений її примарним збудженням, пережив раптом потрясіння, коли відчув, що Тамінине лоно залишилося сухим.

21.

Одного разу їй робили нескладну операцію без наркозу, під час якої вона змусила себе повторювати неправильні англійські дієслова. Тепер їй хотілось вчинити подібно, й вона намагалась зосередити думки на своїх нотатниках. Думала про те, що скоро вони будуть у безпеці, їх привезе їй хороший хлопець Гуґо.

Той хороший хлопець Гуґо вже якийсь час на ній шалено рухався, а вона лише тепер помітила, що при цьому він якось дивно опирається на руки й на всі боки крутить чреслами. Зрозуміла, що його не задовільняє те, як вона реаґує, що вона здається йому не достатньо збудженою, й тому він намагається проникнути в неї під різними кутами, щоб десь у глибинах знайти прихований таємний центр її чуттєвості.

Не бажаючи бачити його наполегливого зусилля, Таміна відвернула голову. Намагалася дисциплінувати думки, знову спрямувавши їх на свої записи. Вона змусила себе подумки повторити послідовність їхніх з чоловіком відпусток, бо досі так і не вдалося встановити це остаточно: перші канікули біля малого чеського ставка, потім Юґославія, знову малий чеський ставок і один чеський курорт. Та послідовність втрачена.

У 1964-му році вони були в Татрах, рік по тому — в Болгарії, а потім слід зникає. Канікули 1968-го вони провели в Празі, наступного року їздили на курорт, а потім — еміґрація й останні канікули в Італії.

Гуґо якраз вийшов з неї й намагався повернути її тіло. Зрозуміла, що він хоче, щоб вона стала на коліна й оперлася на лікті. В ту мить усвідомила, що Гуґо молодший від неї, і їй стало соромно. Та все ж старалася вбити в собі всі відчуття й байдуже йому підкоритись. Потім відчула ззаду наполегливі поштовхи його тіла. Зрозуміла, що він хоче вразити її своєю витривалістю й силою, а це для нього своєрідний вирішальний матч; він складає випускний екзамен, на якому мусить продемонструвати свою здатність перемогти її, показати себе гідним її.

Таміна не знала, що Гуґо її не бачить. Мимолітний погляд на зад жінки (на відкрите око її зрілого гарного заду, око, що немилосердно на нього дивилось) подіяв на нього так збудливо, що він негайно заплющив очі, сповільнив свої рухи й почав глибоко дихати. Тепер і він напружено намагався думати про щось інше (це єдине, у чому вони в ту мить були схожі між собою), щоб витримати ще трохи кохатися з нею.

У цей час навпроти себе на білій поверхні шафи вона бачила велике обличчя свого чоловіка, й заплющивши очі, так швидко повторювала послідовність канікул, ніби то були неправильні дієслова: спочатку канікули біля ставка, потім Юґославія, ставок, курорт, або ж курорт, Юґославія, ставок; потім Татри, пізніше Болгарія, далі слід втрачається, потім Прага, курорт і, нарешті, Італія.

Прискорене дихання Гуґо відірвало її від спогадів. Розплющила очі й на білій шафі побачила обличчя свого чоловіка.

Гуґо також раптом розплющив очі. Побачив око Тамініного заду, й насолода пронизала його, немов блискавка.

22.

Коли брат приїхав до Тамініної свекрухи, з'ясувалось, що виламувати шухляду нема потреби. Вона виявилася незамкнена, та всі одинадцять нотатників були на місці. Правда, ніякого пакуночка не існувало все було поскладане просто так. Листи лежали порозкидані по шухляді, творячи безформенну купу паперів. Усе це брат склав у валізку й відвіз до батька.

По телефону Таміна попросила батька, щоб він усе те знову дбайливо поскладав і перев'язав, а головне, щоб ані він, ані брат нічого не читали.

Майже ображено батько запевнив її, що йому ніколи б і на думку не спало, уподібнюючись свекрусі, читати щось, що його не стосується. Та я знаю (Таміна також це знає), що існують погляди, в яких жодна людина собі не відмовить: наприклад, коли йдеться про автокатастрофу, або про чужий любовний лист.

Інтимні нотатки знайшли нарешті притулок у батька. Та чи вони ще потрібні Таміні? Хіба ж вона сотні разів не казала собі, що чужі погляди — це дощ, який змиває написане?

Та вона помилялася. Прагла володіти ними ще більше, ніж до цього, тепер вони стали для неї ще дорожчі. Ці записи сплюндровані й зґвалтовані так само, як і вона спустошена й забруднена. Адже вона і її пам'ятки мають подібну сестринську долю. Любить їх ще більше.

Усе ж вона почувалася зганьбленою.

Колись, дуже давно, коли Таміна була, мабуть, семилітньою дитиною, її дядько застав її в спальні нагою. Вона була надзвичайно засоромлена, і сором обернувся впертістю. Сама перед собою вона склала урочисту дитячу присягу, що ніколи в житті на нього не гляне. Чи дядько, який часто потім ходив до них в гості, робив їй зауваження, сварився, чи насміхався над нею — очей на нього вона ніколи не звела.

Тепер вона опинилась у подібній ситуації. Відчувала вдячність до батька й брата, але не хотіла їх більше бачити. Зараз вона була на сто відсотків переконана, що вже ніколи до них не повернеться.

23.

За несподіваним сексуальним успіхом на Гуґо чекало так само несподіване розчарування. Не зважаючи на те, що він міг кохатися з Таміною скільки хотів (їй було б важко заборонити йому те, що вже колись дозволила), відчував, що не вдалося ані захопити її, ані засліпити. О як наге тіло під його тілом може бути таким байдужим, таким недосяжним, таким далеким і чужим! Він же ж хотів зробити її частиною свого внутрішнього світу, того надзвичайного всесвіту, що складався з його крові, з його думок!

Сидячи якось з нею в кав'ярні, він говорив: "Я хочу написати книжку, Таміно, книжку про кохання, саме так, про нас з тобою, наш найінтимніший щоденник, щоденник наших тіл; так, так, маю намір порушити всі заборони й сказати про себе все, все, що собою являю, що думаю; разом з тим, це буде політична книжка про кохання й любовна книжка про політику..."

Таміна не зводила з Гуґо очей, і він раптом, не витримавши її погляду, втратив нитку розмови. Він бажав ув'язнити її у всесвіті своєї крові й своїх думок, та вона замикалася у своєму власному світі; від усвідомлення цього слова, які Гуґо ще не встиг вимовити, ставали чимраз важчими, а їхній плин — повільнішим.

"... любовна книжка про політику, саме так, адже світ мусив бути створений за людськими мірками, за нашими мірками, за мірками наших тіл, твого тіла, Таміно, мого тіла; так, так, щоб колись людина змогла по-іншому цілувати й по-іншому кохати..."

Слова ставали чимдалі важчими, ніби великий кавалок твердого, нерозжованого м'яса. Гуґо замовк. Таміна була гарною, й він відчув до неї ненависть. Йому здалося, вона зловживає своєю долею. Вона піднялася на своє минуле еміґрантки й удови, немов на хмарочос фальшивої гордині, й дивиться на всіх зверху вниз. А Гуґо заздрісно думає про свою власну вежу, яку він хоче звести навпроти її хмарочоса, і яку вона іґнорує: вежу, що побудована з надрукованої статті й з книжки про їхнє кохання, яку він готується написати.

Таміна запитала: "Коли ти поїдеш до Праги?"

Гуґо спало на думку, що вона його ніколи не кохала, а була з ним, бо мала необхідність у комусь, хто б поїхав до Праги. Його охопило палке бажання помститись їй за це:

"Таміно, — сказав він, — я гадав, що до тебе дійде. Адже ти ж читала мою статтю!"

"Читала", — відповіла Таміна.

Він не вірив. А якщо й читала, то без будь-якого інтересу. Жінка ніколи не заводила про неї розмови. А Гуґо відчував, що єдине велике почуття, на яке він здатен — це вірність тій невизнаній, покинутій вежі (вежі надрукованої статті й наміру написати книжку про кохання до Таміни), що він ладен воювати за ту вежу й змусить Таміну усвідомити її існування та холонути перед її висотою.

"Ти ж знаєш, я аналізую в ній проблему влади. Пояснюю механізми влади. При цьому опираюся на те, що діється у вас. І говорю про це дуже відверто."

"Скажи на милість, ти справді гадаєш, що в Празі знають твою статтю?"

Гуґо зачепила її іронія: "Ти вже давно живеш в еміґрації й забула, на що здатна ваша поліція. Та стаття мала великий розголос. Я отримав масу листів. Ваша поліція знає про мене. Я впевнений."

Таміна мовчала й ставала дедалі гарнішою. Мій Боже, він міг би сто разів піти до Праги й назад, тільки б вона хоч трохи рахувалася зі всесвітом, в якому він хоче її замкнути, зі всесвітом його крові та його думок! Він раптом змінив тон: "Таміно, я знаю, ти ображаєшся, що я не можу поїхати до Праги. Раніше я також казав, що можна було б зачекати з публікацією тієї статті, та потім зрозумів, що далі мовчати не маю права. Розумієш мене?"

"Ні", — відповіла Таміна.

Гуґо знав: усе, що він каже — нісенітниці, які завели його кудись, куди йому зовсім не хотілося, та узяти свої слова назад він не міг, тому був у розпачі. На його обличчі з'явилися червоні плями, а голос зривався: "Ти мене не розумієш? Я не хочу, щоб у нас усе закінчилося так, як у вас! Якщо всі будемо мовчати, станемо рабами!"

В ту мить Таміну охопила страшна відраза, вона встала з-за столу й побігла до вбиральні, шлунок підступив їй до горла; стала над унітазом навколішки й блювала; її тіло звивалося, мов від ридань, й перед очима були сім'яники, член і волоски того хлопця; вона відчувала кислий запах з його рота, відчувала на своїм заді доторки його стегон; Таміну приголомшила думка, що вона вже не в змозі уявити статевий орган і волоски власного чоловіка, тобто пам'ять відрази сильніша, ніж пам'ять ніжності (о леле, пам'ять відрази сильніша, ніж пам'ять ніжності!), і що в її нещасній голові не залишиться нічого, крім цього хлопця, якому пахне з уст; вона блювала, звивалась і знову блювала.

З міцно стиснутими устами, в яких ще відчувався кислий запах, вона вийшла із вбиральні.

Гуґо був розгублений. Хотів провести Таміну додому, та вона не сказала ні слова, уста її були все ще міцно стиснуті (як уві сні, коли тримала в них золотий перстень).

Він звертався до неї, та вона не відповідала, лише прискорювала крок, а він уже й не знав, що повинен сказати; ще трохи йшов мовчки поруч, а потім зупинився. Вона продовжувала йти, навіть не озирнувшись.

Як і раніше, подавала каву, а до Чехії більше ніколи не дзвонила.

З чеської переклала Галина Петросаняк.

Жовтень-листопад 1999, Кралупи над Влтавою.